

ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СИСТЕМИ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН м. КИЄВА (1920 – 1930 рр.)

В статті розглядаються особливості створення та функціонування освітніх закладів етнічних меншин в м. Києві у 1920 – 1930-ті рр.

Ключові слова: освітні заклади етнічних меншин Києва, коренізація, репресії педагогів.

В сучасних умовах світової глобалізації важливою проблемою для кожної держави стає вирішення національного питання, що є запорукою її стабільного розвитку. Тому, на наш погляд, наразі є актуальним проаналізувати історичний досвід.

Зокрема у 1920 – початку 1930-х рр. радянська держава намагалася розв'язати національне питання за допомогою політики "коренізації", однією із складових якої стало налагодження діяльності мережі освітніх закладів національних меншин. Ця тема знайшла відображення у значній кількості наукових праць, в тому числі, і в окремих дисертаційних дослідженнях (Войналович О.О.¹, Бистрицької О.Б.²). Ці роботи мають узагальнюючий характер, дослідження інших авторів здебільшого стосувалися місць компактного проживання національних меншин.

Мета статті – відтворити історію створення та функціонування дошкільних, шкільних та вищих навчальних закладів етнічних меншин у м. Києві у зазначений період.

За переписом 1926 р. у Києві проживало 513637 осіб (разом із іноземними підданими). З них: 216528 – українців, 140256 – євреїв, 125514 – росіян, 13706 поляків, 5436 білорусів, 3554 німців, 990 чехів і словаків, 805 латвійців, 733 татар, 638 вірмен, 612 литовців, 303 ассірійці (айсорів), 289 греків, 269 молдаван, 230 грузинів, 171 естонець, – всього названо представників 60 національностей та 101 чол. "інших", 691 особа – окремо не визначені у списку³.

Створення національних шкіл розпочалося після Постанови ВУЦВК та РНК УСРР 1923 року "Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу в розвитку української мови"⁴.

В цей час у Києві при міськраді діяла Комісія в справах нацменшин в складі трьох звільнених працівників, у 1924 р. – ліквідована і встановлено штат одного інструктора при оргвідділі. Справами національних меншин згодом займалися Бюро нацменшостей міської Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і сектор національних меншостей при Київському губернському відділі народної освіти. Із середини 1931 року діяв Київський міський відділ народної освіти, в якому працював лише один інспектор в справі національних меншин⁵.

Освітні заклади національних меншин формувалися відповідно до розробленої українським Наркомосом (Народним комісаріатом освіти) системи освіти. Створювалися дитячі садочки різних типів, дитячі будинки, трудові школи соціального виховання (соцвиху) та фабрично-заводського учнівства, технікуми та відділи при інститутах⁶. Школи соцвиху поділялися на 2 концентри: перший (чотирирічні) і другий (семирічки). Всі ці заклади не були статичними, а трансформувалися у 1920 – 1930-х рр. відповідно до політики Наркомосу у певний період.

Коренізація починалася із дошкільного виховання шляхом створення мережі дитячих садків національних меншин. Протягом тривалого часу функціонували лише єврейсько- та польськокомовні заклади⁷.

Перелом стався у 1931 році. Промисловість Києва потребувала нових робочих рук. Планувалося, за рахунок залучення жінок до праці, вивільнити чоловіків для важливих ділянок виробництва. Було оголошено про "дошкільний похід", як "засіб до комуністичного виховання дитинства та полегшення в справі висунення нових кадрів жінок до соціалістичної індустрії"⁸. В першу чергу до дитячих садочків залучалися діти робітників. Відбувся справжній "бум" з

організації дитсадків: у 1931 році в Києві працювало 247 дитячих садочків, які відвідувало 4400 дітей⁹. В тому числі – 40 дитячих садочків національних меншин (1650 дітей): 30 єврейських (1300 дітей), 2 польських (100 діт.), 2 ассирійських (75 дітей), по одному дитячому садочку: татарський і німецький – по 50 дітей, чеський, китайський, грецький, вірменський – по 25 дітей¹⁰. Особливої ваги влада надавала залученню до соціалістичного виробництва жінок ассирійської, татарської та інших східних національностей.

Дитячі садки організовувалися не лише відділом народної освіти, але й Житлоспілкою. Так у 1931 р. в її мережі діяло 9 єврейських дитсадків (19 груп) і 1 вірменський, а також 2 дитсадки, розраховані на збільшений робочий день. Всього було охоплено 500 дітей¹¹.

Таким чином, руйнувалися традиційні канони сімей національних меншин, відповідно до яких сім'ю забезпечував чоловік, а жінка повинна була народжувати і виховувати дітей. Як свідчать документи, чоловік в радянській державі уже не міг утримувати сім'ю, тому часто жінки ішли на виробництво, щоб отримувати продуктові картки. А в період голодомору 1932 – 1933 рр. жінки приносили додому їжу із робітничої їдальні¹².

У 1933 р. у мережі міськнаросвіти було 40 російських, 17 єврейських, 2 польських; німецький, чеський, ассирійський, китайський – по 1 дитсадочку. По лінії Житлоспілки діяло 10 єврейських, 9 російських, і по одному грецькому та вірменському дитсадку¹³.

Якщо у дитячих садочках переважна кількість вихователів не мала педагогічної освіти, то для шкільного навчання дітей необхідні були фахівці. Педагогічних кадрів не вистачало, майже відсутні були підручники. Характерно, що фаховий рівень вчителів не відповідав рівню "політичної свідомості": старі кадри були "неблагонадійні", а нові не мали достатніх знань. Відразу ж виникли проблеми з наявністю приміщень, матеріальним забезпеченням національних шкіл. Вони розміщувалися на верхніх поверхах будинків, працювали у дві зміни.

Швидше налагоджувалася освітня справа у національностей, які посідали краще економічне становище, а, отже, мали вищий культурно-освітній рівень (поляки, німці). В той же час у вихованні дітей цих національностей, а також євреїв, вагомий вплив здійснювала релігія ("клерикальні елементи"). Зокрема, батьки-євреї навіть виступали за те, щоб замість неділі зробити вихідним днем суботу. Єврейське населення неоднозначно ставилося до освіти рідною мовою. Так частина батьків (робітники, бідніші кустарі) без заперечення посилали своїх дітей до єврейських шкіл. Неохоче виконували розпорядження влади фахівці, службовці та "нетрудові елементи", тобто люди, які мали добру освіту. Деякі батьки скаржилися, що їх заставляють посилати дітей до єврейських шкіл¹⁴.

Хоча у Постанові ВУЦВК та РНК УСРР від 19 травня 1926 р. "Про заходи щодо поліпшення становища єврейських трудящих мас" говорилося про навчання єврейських дітей "рідною мовою або мовою місцевого населення, за вибором батьків"¹⁵, однак, на практиці, представники влади наполегливо "рекомендували" відділам народної освіти роз'яснювати батькам про необхідність навчання рідною мовою. Насильницьку "євреїзацію", зокрема, у Києві, критикував у своїй доповіді і В.П.Затонський на Першій всеукраїнській нараді по роботі серед національних меншин (8 – 11 січня 1927 р.)¹⁶.

У "Матеріалах до доповіді народного комісара освіти УСРР М.О.Скрипника на Політбюро ЦК ВКП(б) про стан трудових шкіл національних меншин" (18 травня 1928 р.) вказувалося на такі труднощі у проведенні коренізації: "...брак культурних надбань від минулого, розпорошеність малокількісних нацменів, русифікаторські настрої, вплив націоналізму та клерикалізму, брак у одній частини нацменів пролетарського ядра, значний відсоток нетрудящих елементів у другій частини. Крім розпорошеності, малокількісні нацмени не мають до того ще своєї інтелігенції..."¹⁷

У цьому ж документі дається характеристика шкіл нацменів. Відзначається, що в економічному плані найкраще становище в російських школах, оскільки серед батьків учнів багато "дрібнобуржуазного елементу", за рахунок якого робляться ремонти, влаштовуються гарячі сніданки для дітей. Тут найбільш кваліфіковані педагогічні кадри, однак в "політичному плані" вони – "культуртрегери дрібнобуржуазного типу".

Щоб забезпечити національні школи підручниками, доводилося звертатися за допомогою до інших республік чи держав. Так підручники для татарських шкіл НКО одержував із РСФРР та ТатСРР, там же вчителі проходили курси підготовки. Для чеських шкіл отримували підручники з Чехословаччини¹⁸.

При організації шкіл приходилося враховувати національні традиції. Так у єврейського населення навчання дітей розпочинали з 5 – 6 років. Тому батьки або наймали приватних вчителів, або посилали дітей до "нелегальних" шкіл, наприклад, "хедер"(початкової релігійної школи). Це було враховано владою і у 1929 р. діяльність "хедеру" було заборонено, а в єврейських школах запроваджено "нульовий" клас, таким чином утворилися "восьмирічки"¹⁹. Згодом "нульові" класи з'явилися і в деяких інших школах, зокрема, в німецькій²⁰.

Русифікаторська політика, яка проводилася в Україні протягом віків давалася взнаки. Документи свідчать, що лише на уроках національні меншини розмовляли рідною мовою, а на перервах, як вчителі, так і учні, спілкувалися російською. Батьки прагнули віддавати дітей до російських шкіл. За даними шкільного перепису грудня 1927 р. діяло 19 єврейських шкіл (5356 учнів) і 2 польські (459 уч.). В той же час в Києві працювало 34 російські школи загальною кількістю 14465 учнів²¹. Отже, проблеми із навчанням російською мовою не існувало, швидше – навпаки, представники багатьох неросійських національностей намагалися віддати дітей до російських шкіл.

Це добре видно на прикладі єврейської національності:

*Кількість єврейських дітей,
що навчалися в українських, російських та єврейських школах²²*

<i>школи</i>	<i>1927/28 навч. рік</i>	<i>1928/29 навч. рік</i>
українські	2524	2882
російські	6529	5918
єврейські	5356	4231

В 1929 р. в м. Києві 5506 учнів навчалася у 23 національних школах: єврейських – 15, польських – 2, німецьких – 2, вірменських – 2, грецька – 1, татарська – 1. В той же час працювало 29 російських шкіл (оскільки ці школи відрізнялися своїми проблемами від інших нацменшин, то надалі ми їх не розглядатимемо)²³.

Серед учнів національних шкіл проводилася активна ідеологічна робота: діяли піонерські загони, діти залучалися до різних антирелігійних (під час релігійних свят) та політичних заходів. Організовувалися літні табори, в яких поєднували відпочинок із працею²⁴.

На початок 1930-х рр. завершилася ліквідація неписьменності, відбувся перехід до загальнообов'язкового 7-річного навчання.

Найбільше проблем у навчанні мали представники малочисельних економічно бідних народів. Так школу народів Сходу діти, в більшості, не закінчували, оскільки батьки змушували їх йти на заробітки і до школи "не підпускали". Місцева влада намагалася забезпечити цих нацменшин педагогічними кадрами. Зокрема, троє вчителів школи народів Сходу проходили перепідготовку на курсах у РСФРР²⁵.

Важливим напрямком в роботі шкіл було трудове виховання, політехнічна робота. До кожної школи прикріплювалося підприємство. Однак влада переслідувала мету не просто надати професійні навички школярам. Представник обласного відділу народної освіти на одному із засідань завідувачів шкіл національних меншостей заявив, що школи звикли говорити про підприємство як про "матеріальне джерело", однак важливіше, "щоб учні були під пролетарським впливом, а гроші – це другорядна річ..."²⁶.

Голодомор 1932 – 33 років не обминув і Київ. Його мешканці не лише були свідками смертей селян на вулицях міста, але й самі страждали від голоду. Так ще в 1932 році службовці отримували за картками 200 грамів хліба в день, робітники – 600, студенти – 200 грам хліба та обід у їдальні, що складався із двох ложок каші чи кислої капусти і 50 грам конини. До хлібних магазинів стояли кілометрові черги. Часто люди, простоявши день, так і не отримували хліба²⁷. Безпритульних дітей, що приходили з сіл, у Києві поміщали в спеціальні "дитячі карантини" системи Охматдиту, де вони масово помирали²⁸.

Тогочасні протоколи засідань Київського міського відділу народної освіти не відображають дійсних суспільно-політичних обставин в Україні. Так, на зборах завідуючих школами

національних меншин 4 серпня 1933 року йшла мова про підготовку до зими, забезпечення паливом і підручниками. Завідуючі звітувалися про кількість "оздоровлених" за літо школярів. Дивно звучить теза про необхідність встановлення шефства міських шкіл над сільськими в той час, коли у селах повимирали майже всі учні і вчителі²⁹. Така поведінка педагогів пояснюється політичними репресіями, що систематично проводилися проти інтелігенції України, починаючи із другої половини 1920-х років.

На фабрикування справ впливали і міжнародні події. Так, у 1933 році, після приходу у Німеччині до влади фашистів, проти німців в СРСР розпочалися репресії. Посилилася увага до німецьких шкіл. Політбюро ЦК КП(б)У зобов'язувало міські відділи народної освіти перевірити стан "комуністичного виховання" у німецьких школах. Якщо раніше до них приймали дітей інших національностей, то тепер тут могли навчатися лише діти "німецька мова для яких була рідною"³⁰.

Перевірка німецької школи № 24 у 1934 р. встановила, що ця школа користувалася популярністю серед батьків і учнів завдяки високому рівню знань. Із загальної кількості 380 учнів лише 40 % було німців, решта – інші національності (українці, поляки)³¹.

Першою "ластівкою" згорання діяльності національних шкіл стала ліквідація, відповідно до наказу наркома освіти В.П.Затонського (від 23.08. 1934 р.) школи народів Сходу. Її класи передали до єврейських шкіл, таким чином виникли єврейсько-татарська, єврейсько-ассірійська та єврейсько – вірменська школи³².

Із середини 1930-х рр., особливо серед єврейського населення, посилюється тенденція до того, щоб віддавати дітей до російських шкіл. Кількість єврейських шкіл у 1935/36 навчальному році зменшилася до 9, ліквідовано єврейсько-вірменську школу. Крім фактичного закриття, зменшення кількості шкіл спричинило відкриття десятирічок. Документи подають різні цифри про кількість шкіл національних меншин у 1936/37 навчальному році. За одними даними, у цей період було 10 єврейських шкіл (4296 учнів), із них повних середніх – 5; дві польських школи (повна середня і 5-ти річна) загальною кількістю 393 учні, німецька – одна (253 учні), при цьому лише 50% німців. Діяло три шкільних філіали для малочисельних меншин: ассірійський (30 учнів – 4 класи), чеський (28 уч. – 4 класи), татарський (18 уч. – 4 класи)³³. Інші документи подають, що працювало 12 шкіл: єврейських – 6, польських – 2, німецька, чеська, єврейсько-татарська, єврейсько-ассірійська – по одній³⁴.

З року в рік зменшувався набір до перших класів. Якщо у 1932/33 навчальному році поступило у єврейські школи 942 учні, то у 1935/36 – 184. У 1937 – три єврейські школи були уже без перших класів. Якщо в польські школи Києва у 1932/33 рр. поступило 83 учні, то у 1935/36 – 60³⁵.

По-різному були забезпечені школи педагогічними кадрами. Із 263 єврейських педагогів 164 (65 %) мало вищу освіту, 30 (11%) – незакінчену вищу, 64 – середню спеціальну (24 %), 5 осіб – наукові співробітники. У польських школах із 34 вчителів 21 мали вищу освіту, незакінчену вищу – 5, середню спеціальну – 8. У німецькій школі працювало 20 вчителів, із них 14 – із вищою освітою, 2 – незакінченою вищою, 3 – середньою спеціальною, не мав освіти – 1. В ассірійській школі – лише 4 викладачі, двоє із яких мали педосвіту, в чеській школі – 2 вчителі (1 навчався в педінституті), Студентом був і єдиний учитель татарського філіалу³⁶.

Вищих навчальних закладів національних меншин у Києві було небагато. У 1924 р. засновано Польський педагогічний технікум. У 1930 р. набрали першу групу на польський відділ Медичного технікуму. На 1 листопада 1932 р. уже навчалось 78 польських студентів (I курс – 40 осіб, II курс – 14, III курс – 24). Можна сказати, що йшов чіткий відбір по соціальному стану. Так, із робітників було 22, селян-колгоспників – 31, селян-бідняків – 14, середняків – 5, службовців – 4, трудової інтелігенції – 1, вихованців дитбудинку – 1³⁷.

Такий же класовий підхід спостерігався і при наборі до польського відділу театрального факультету Музично-театрального інституту імені Лисенка. У 1930 р. із 6 студентів було: 3 – члени ЛКСМУ, 2 – діти робітників, 1 – робітник. В цей же час на Робітфаці навчалось 15 осіб (2 – члени ЛКСМУ, 3 – колгоспники, 2 – члени КНС, 5 – робітників, 3 – трудова інтелігенція, 2 – службовці)³⁸. В цей же період в Інституті ім. Лисенка діяв єврейський відділ³⁹.

У 1930/31 навчальному році відкрився єврейський відділ Художнього технікуму в кількості 19 слухачів. Контингент студентів також формувался за соціальною ознакою (10 робітників, 4 колгоспники, 3 службовці, 2 кустарі)⁴⁰.

З 1930 р. діяв Польський інститут соціального виховання (55 студентів), який пізніше став Польським педагогічним інститутом. У 1932 р. тут працювало 62 викладачі, 50 із яких читали лекції польською мовою⁴¹. В цей же період працював єврейський відділ при Київському інституті професійної освіти та Київському інституті соціального виховання. При Київському Інституті Народної Освіти були єврейський та німецький відділи і робітфак. Педагогічні кадри для російських шкіл готував російський педтехнікум. У німецькій школі проходили педпрактику, і частково працювали випускники Хортицького педтехнікуму⁴².

Таким чином, аналіз контингенту студентів із національних меншин свідчить, що він формувался відповідно до загальних ідеологічних настанов, які застосовувалися у досліджуваній період до вступників у вищі учбові заклади (ВИШІ). Тогочасна преса рясніла лозунгами: "Очистити ВИШІ від ворожих елементів. Генеральські синки та куркульські діти і білогвардійські підспівувачі ще й досі сидять у наших вишах. Не дамо ворогові дістатись командних висот кадрів соціалістичної п'ятилітки"⁴³. Часто друкувалися повідомлення про "замаскованих" дітей куркулів та різних "буржуазних елементів", які, приховавши свій соціальний стан, стали студентами. Їх безжалюбно "вичищали" із вузів. В газетах звичною стала рубрика "зречення батьків". В одному із номерів "Пролетарської правди"⁴⁴, що видавалася в Києві, читаємо: "Я, студент 3 курсу польського механічного технікуму в Києві, Казимір Казимирович Ундерко, зрікаюся свого батька через ідеологічні переконання"; "Мої батьки стоять на перешкоді моєму навчанню, тому я зрікаюся їх назавжди. Плюшко Л."; "Мої батьки позбавлені виборчого права. Бажаючи бути чесним громадянином радянської республіки, я зрікаюся своїх батьків. Бронівецький Арон". Як видно із прізвищ, це були представники різних національностей. Із молодого покоління радянська держава формувала спільноту із своєю мораллю, відповідно до якої зречення своїх батьків вважалося "чесним" вчинком.

Серед студентства звичними стали втручання у навчальну програму, критика і доноси на своїх викладачів, які, переважно, були із "старих" спеціалістів. Так, наприклад, у січні 1931 року, студенти II курсу робфаку Польського інституту соціального виховання вирішили скоротити своє навчання – закінчити його до 1 січня 1932 року, ставши достроково студентами I курсу. "Ініціативна група" із 32 чоловік скаржилися до газети, що ні в Наркоматі освіти, ні в Інституті соцвиху їх "ударництво" не підтримують⁴⁵.

У 1932 р., в зв'язку із утворенням Київської області, виникла потреба у приміщеннях для адміністративних установ. В першу чергу, постраждали освітні заклади. Так у жовтні 1932 р., відповідно до рішення міськради, протягом 18 годин було виселено студентів Польського педагогічного інституту із 15 кімнат гуртожитку. 68 студентів залишилися без житла і змушені були залишити Інститут⁴⁶.

Таким чином, активно політика коренізації в галузі освіти проводилася до 1933 р. (року трагічної загибелі наркома освіти М.Скрипника). Далі вона продовжувалася за інерцією, йдучи на спад. Радянська влада, на зміну політики коренізації, за допомогою якої раніше намагалася повернути на свою сторону національні меншини, перейшла до самоствердження шляхом масового терору.

Розгорталася політичні репресії. Постійно відстежували "неблагонадійних" педагогів, яких арештовували за сфабрикованими справами. Зокрема, на початку 1930-х рр. – групу вчителів польської школи № 11. На щастя, вчителів виправдали⁴⁷. Однак уже в 1933 – 34 рр. зазнали репресій (частина розстріляна) викладачі Польського педінституту⁴⁸. У 1934 році в Україні пройшли реорганізації частини польських шкіл та закриття середніх і вищих навчальних закладів. Зокрема, у Києві ліквідовано Польський педагогічний інститут, польський сектор Українського театрального інституту, польське відділення Київського медичного технікуму та робітфаки⁴⁹.

Особливого розмаху набули арешти співробітників німецьких освітніх закладів у 1937 – 38 рр. Педагогів звинувачували у вихованні дітей "в німецькому дусі". За цим звинуваченням, а також за "шпигунство" 29 квітня 1938 розстріляно вчительку німецької школи Фалькович Ядвігу Карлівну⁵⁰. Двічі зазнав арешту колишній директор цієї школи Ф.Ф.Фібих (вперше – на початку

1930-х рр.; розстріляний 22. 03. 1938)⁵¹. Вчительку німецької мови Дарницької середньої школи № 11 Бендліну Лідію Карлівну спочатку звільнено "за формальне відношення до роботи", а згодом розстріляно (29. 01. 1938) за традиційним звинуваченням у шпигунстві на користь фашистської Німеччини⁵².

Багато репресовано німців, які давали приватні уроки німецької. Так 10 років таборів отримала Лутцау Маргарита Борисівна⁵³. Трагічною є історія Лаубе Альми-Ельзи Вільгельмівни, яка мала необережність похвалити Троцького у розмові з матір'ю своєї учениці. Результатом цієї розмови став донос на Лаубе і її розстріл (02. 12. 1937)⁵⁴.

У 1937 – на початку 1938 репресовано групу співробітників німецького дитячого садка: Чуприну Ельвіру Карлівну, Альбрехт Олександрю Лаврентіївну, Лау Марту Рудольфівну⁵⁵.

Звичайно, репресії батьків і педагогів, що тривали із 1933 р., безпосередньо впливали і на дітей: нищилися сім'ї, хтось виїжджав із родичами на поселення, інші, як круглі сироти, потрапляли в інтернати.

Остаточною "крапкою" в діяльності національних шкіл стала Постанова ЦК КП(б)У від 10 квітня 1938 р. "Про реорганізацію національних шкіл в Україні", в якій відзначалося, що "вороги народу – троцькісти, бухарінці й буржуазні націоналісти, які орудували в НКО УРСР, насаджували особі національні німецькі, польські, чеські, шведські, грецькі й інші школи, перетворюючи їх в очаги буржуазно-націоналістичного, антирадянського впливу на дітей". Вважалося, що це принесло шкоду справі правильного навчання і виховання, відгороджувало дітей від радянського життя, позбавляло їх можливості "приобщатись до радянської культури і науки", не давало можливості надалі набувати освіту в технікумах, вищих навчальних закладах⁵⁶. ЦК ВКП(б), Політбюро ЦК КП(б)У визнав "недоцільним і шкідливим" подальше існування національних шкіл, відділів та класів.

На зміну українізації та коренізації розпочалася активна русифікація освітніх закладів. 20 квітня 1938 р., виходячи з рішення РНК СРСР і ЦК ВКП(б) "Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік і областей", Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У видав Постанову "Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України". З 1 вересня 1938 р. вводилося викладання російської мови як предмету вивчення по всіх неросійських школах України: у початкових школах з II класу, в неповних середніх школах – з III класу⁵⁷.

Як зазначають дослідники, позитивними наслідками коренізації в галузі освіти стали ліквідація неписьменності серед національних меншин, розвиток їх мови, літератури, поява національної інтелігенції, що особливо важливим було для відсталих народів. З іншої сторони, за допомогою системи освіти, серед національних меншин впроваджувалася комуністична ідеологія, підводилося під єдиний стандарт духовне життя, етнічні меншини переходили "від традиційного до модерного суспільства"⁵⁸.

У 1920 – 1930-х роках Україна не мала своєї державності. Нині, із набуттям незалежності, в Україні, насамперед, повинна розвиватися державна українська мова. Не заперечуючи право кожної національної меншини на знання рідної мови, культурний розвиток, все ж необхідно підкреслити, що лише знання державної української мови дає усім національним меншинам рівні можливості для набуття освіти та вільний вибір професії.

¹ Войналович О.О. Становлення і розвиток загальноосвітньої школи для національних меншин в Україні (1917 – 1938 рр.). Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1993.

² Бистрицька О.Б. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917 – 1939 рр. Автореф. дис... канд. іст. наук. – Харків, 1998.

³ Всесоюзний перепис людної 1926 року. Том XII. Українська Соціалістична Радянська Республіка: Правобережжя. Лівобережжя. – М., 1929. – С. 27 – 28.

⁴ Хрестоматія з історії держави і права України. У 2 т. Т.2 / В.Д.Гончаренко, А.І.Рогожин, О.Д.Святоцький / За ред. В.Д.Гончаренка – К., – С. 192 – 195.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 23. – Арк. 22 – 24.

⁶ Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933: Навч. посібн. / О.В.Сухомлинська та ін. За ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1996. – С. 154 – 160.

- ⁷ Державний архів Києва (далі – ДАК). – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 5135. – Арк. 13.
- ⁸ ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 22.
- ⁹ Пролетарська правда (Київ). – 1931. – № 208 (13 вересня). – С. 3.
- ¹⁰ ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 5135. – Арк. 13.
- ¹¹ Там само. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 43.
- ¹² Борисенко М. Побут міських мешканців України в 30-х роках ХХ століття. // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. Вип. 24. – К., 2008. – С. 13 – 14.
- ¹³ ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 6140. – Арк. 21.
- ¹⁴ Там само. – Спр. 1533. – Арк. 5 зв.
- ¹⁵ Національні відносини в Україні у ХХ ст. 3б. док. – К., 1994. – С. 150.
- ¹⁶ Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8–11 января 1927 года. Стенографический отчет, резолюция, постановления и материалы. – Харьков, 1927. – С. 14 – 15.
- ¹⁷ Національні відносини в Україні у ХХ ст.: 3б. док. – К., 1994. – С. 189 – 190.
- ¹⁸ Там само. – С. 201.
- ¹⁹ ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 1533. – Арк. 4.
- ²⁰ Там само. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 226. – Арк. 1.
- ²¹ Там само. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 5135. – Арк. 1.
- ²² Там само. – Спр. 1533. – Арк. 4.
- ²³ Там само. – Арк. 2.
- ²⁴ Allukrainische deutsche Kinderferienkolonie // Jungsturm. – 1930. – № 71 (267). – 5 Juli. – S. 3; Zur Eröffnung der Allukrainischen Kinderkolonie // Jungsturm. – 1930. – № 75 (271). – 18 Juli. – S. 1.
- ²⁵ ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 1533. – Арк. 4 зв.
- ²⁶ Там само. – Спр. 226. – Арк. 3.
- ²⁷ Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. / Пер. з англ. – К., 1993. – С. 279 – 280.
- ²⁸ Борисенко В. Голодомор 1932 – 1933 років у місті Києві та передмісті. // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. Вип. 25. – К., 2008. – С. 13.
- ²⁹ ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 226. – Арк. 1 – 4.
- ³⁰ Марочко В., Гьотц Х. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941). – К., 2003. – С. 198.
- ³¹ ДАК. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 576. – Арк. 9.
- ³² Там само. – Спр. 422. – Арк. 35.
- ³³ Там само. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 10714. – Арк. 23.
- ³⁴ Там само. – Спр. 9637. – Арк. 265.
- ³⁵ Національні відносини в Україні у ХХ ст.: 3б. док. – К., 1994. – С. 225.
- ³⁶ ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 10714. – Арк. 24.
- ³⁷ Там само. – Спр. 5135. – Арк. 18.
- ³⁸ Там само. – Спр. 2297. – Арк. 50.
- ³⁹ Там само. – Оп. 1. – Спр. 3824. – Арк. 5.
- ⁴⁰ Там само. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 422. – Арк. 44.
- ⁴¹ Там само. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 5135. – Арк. 8, 12.
- ⁴² Там само. – Ф. Р-4. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 66.
- ⁴³ Пролетарська правда (Київ). – 1931. – № 83 (13 квітня). – С. 4.
- ⁴⁴ Там само. – № 3 (4 січня). – С. 4.
- ⁴⁵ Там само. – № 14 (17 січня). – С. 3.
- ⁴⁶ ДАК. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 5030. – Арк. 13.
- ⁴⁷ Ващенко І.М. "Справа" польських педагогів Києва 1930 – 1931 рр. – маловідома сторінка антипольських репресій 1930-х рр. // Наукові записки Вінницького держ. пед. у-ту. Серія Історія. Вип. 8. – Вінниця, 2004. – С. 299 – 303.

- ⁴⁸ Марочко В., Гьотц Х. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941). – К., 2003. – С. 214 – 245.
- ⁴⁹ Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР: 20-ті – перша половина 30-х рр. XX ст. – К., 2006. – С. 423.
- ⁵⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 61723. – Арк. 24.
- ⁵¹ Там само. – Спр. 64080. – Арк. 64 – 65.
- ⁵² Там само. – Спр. 60548.
- ⁵³ Там само. – Спр. 44283. – Арк. 25.
- ⁵⁴ Там само. – Спр. 59661. – Арк. 8, 14, 16.
- ⁵⁵ Там само. – Спр. 66552. – Арк. 25.
- ⁵⁶ Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Документи і матеріали. Ч. 2. – К., 1997. – С. 255.
- ⁵⁷ Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 – червень 1941 р. – К., 1986. – С. 262.
- ⁵⁸ Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР: 20-ті – перша половина 30-х рр. XX ст. – К., 2006. – С. 463.

В статье анализируются особенности создания и функционирования образовательных заведений этнических меньшинств Киева в 1920 – 1930-х гг.

Ключевые слова: образовательные заведения этнических меньшинств Киева, коренизация, репрессии педагогов.

In the article peculiarities of creation and functioning of educational institutions of ethnic minorities in Kyiv in 1920 – 1930ies are analyzed.

Key words: Kyiv educational institutions of ethnic minorities, repressions of educational specialists.